

PER HENRIKSEN
TORBEN STENER NIELSEN

FOLD DIG UD

**i samfundsfaglige
metoder**

Fokus

Færdigheder

Faglighed

Formidling

COLUMBUS

Indhold

FORORD 7

1. METODER I SAMFUNDSFAG 8

- Casestudiet 9
- Komparativ metode 10
- Observation – feltarbejde
 - fokusgrupper 11
- Feltarbejde på tv 13
- Fokusgrupper 14
- Ekspirerenter/spil 15
- Kvalitativ metode – interviews 15
- Datamateriale 20
- Den kvantitative metode 20
- Indsamlingsmetoder 22
- Hvordan sikres repræsentativitet? 23
- Interviewereffekten 24
- Tilrettelæggelse af undersøgelse med kvantitativ metode 25
- Operationalisering 26
- Selve spørgeskemaet 27
- Indsamlingen 31

2. LITTERATURSØGNING 35

- Hvad styrer litteratursøgningen? 36
- Søgestrategier 37
- Når du har fundet materiale 38

3. HVORDAN LÆSES EN SAMFUNDSFAGLIG TEKST? 43

- Forskellige teksttyper 43
- Tekstens grundelementer 45

- Karakteriser teksten 50
- Når tekster er uenige 52
- Er nogle tekster bedre end andre? 55

4. BEGREBER, MODELLER OG TEORIER I SAMFUNDSFAG 56

- Fra teori til empiri 56
- Fra empiri til teori 58
- Modeller 59
- Hypoteser 61
- Forklaringer 62
- Teorier 65
- Teorier og ideologier 66

5. TAL DER TALER: TABELLER, DIAGRAMMER OG BEREGNINGER 67

- Hvordan læses en tabel? 68
- Enkle beregninger 72
- Hvis du selv skal opstille en tabel? 80
- Statistiske mål 84
- Diagrammer 86

6. KVANTITATIVE SAMMENHÆNGE OG FORSKELLE 92

- Om at rense tal: Standardberegning 92
- Sammenhænge mellem variable: Korrelation og regression 93
- Ikke-lineær regression 97
- Dummy-variable 98
- Multipel regression 99

Test for afhængighed
– Chi-i-anden test 100
Stikprøver – meningsmålinger 103

7. ANVENDELSE AF LECTIO, SURVEYBANK, STATISTIKBANKEN OG EUROSTAT 105

Den digitale håndbog 105
Lectio 105
Surveybank 107
Kom i gang med Surveybank 108
Videre arbejde 113
Statistikbanken 114
Eurostat 115
Andre databaser på nettet 117
WTO 117
IMF 117
UNDP 117
Vækstdata 117

8. OPGAVER I SAMFUNDSFAG – OG DE 4 F'ER 118

Fokus 119
Færdigheder 120
Faglighed 122
Formidling 124

9. DEN BILAGSBUNDNE OPGAVE 132

Kom godt i gang 132
Skal opgaven have en indledning? 134
Fællesdelens spørgeord 135
Opstil hypoteser 143
Argumentér 143
Delopgavernes spørgeord 147
Hvad er en god undersøgelse? 153
Hvad er en god diskussion? 155
Hvad er et godt notat? 165

10. PROJEKTOPGAVER 169

Hvad er et projekt? 169
Fokus 170
Færdigheder 176
Faglighed 186
Formidling 186
Det fede Danmark 188

11. SYNOPSIS 198

Fokus 200
Færdigheder 203
Faglighed 203
Formidling 204

Forord

Med denne 2.udgave er der sket ændringer på en række områder i forhold til 1. udgaven fra 2007.

For det *første* er der i det tidligere kapitel 2 (nu kapitel 1) tilføjet en række metoder, således at metoder i samfundsfag ikke udelukkende er reduceret til kvantitativ og kvalitativ metode.

For det *andet* er kapitlet om litteratursøgning revideret med mere fokus på brug af nettet.

For det *tredje* er kapitlet om argumentationsanalyse røget ud – det kan læses på hjemmesiden – til fordel for kapitlet ”Hvordan læses en samfundsfaglig tekst?” Her gives en række anvisninger på, hvordan tekster kan klassificeres samt forskellige teksttypers styrker og svagheder i samfundsfag. Vi skylder en tak til Peter Lundberg Thomsen for inspiration til dette kapitel.

For det *fjerde* er der tilføjet et kapitel om brug af eksterne baser, herunder Surveybank, Statistikbanken og Eurostat – data-

baser som vi finder relevante og brugbare i samfundsfagsundervisningen.

For det *femte* er de nye spørgeord indarbejdet i kapitel 9. Endelig er samtlige kapitler opdaterede med hensyn til data, eksempler m.v.

Med hensyn til brug af bogen henvises der til hjemmesiden på www.forlagetcolumbus.dk, hvor der ligger en række anvisninger (læsevejledning) og yderligere øvelser og cases til at bruge sammen med bogen. Her findes også samtlige tabeller i Excel-format.

Kapitel 6 kan med fordel kan læses i samspil med matematik.

I 1. udgaven var der i kapitel 1 et afsnit som omhandlede brug af bogen. Denne læsevejledning er også af pladsmæssige hensyn flyttet til hjemmesiden på www.forlagetcolumbus.dk.

Randers og Kolding, juni 2010

Per Henriksen og Torben Stener Nielsen

Metoder i samfundsfag

Det kan være svært selv at skulle gennemføre undersøgelser. Hvordan starter man op? Hvad gør man hvornår? I dette kapitel gennemgås de mest gængse metoder til indsamling af data. Det drejer sig især om kvantitativ og kvalitativ metode. Ikke alene findes der forskellige metoder, men også forskellige design for hvordan de indsamlede data håndteres. Her skal nævnes casemetoden og komparativ metode, hvor materiale indsamlet af andre (sekundært materiale) indgår.

Modsat naturvidenskaberne kan der i samfundsvidenskaberne kun sjældent gennemføres egentlige eksperimenter. Datamaterialet i de fleste samfundsvidenskabelige undersøgelser er baseret på metoder, hvor

man har indsamlet data ved at spørge eller interviewe et udsnit af befolkningen. På nettet findes resultater af mange undersøgelser, som kan danne udgangspunkt for egne undersøgelser. Eksempelvis kan man:

- sammenligne rygevaner på et gymnasium med hele befolkningens rygevaner
- sammenligne holdningen til SU-reformer med holdningen i hele befolkningen
- undersøge kønsforskelle i politiske præferencer (fx partivalg eller holdninger)

At gennemføre egne undersøgelser tager tid! Men de er ofte besværet værd. Ved selv at gennemføre en undersøgelse får man indblik i de fejlkilder, der er, og bliver der-

Holdning til spareplan

Danskerne har nu haft mere end et døgn til at vænne sig til regeringen og Dansk Folkepartis spareplan, der blev fremlagt i går, og som blandt andet sætter et loft på børnechecken og som halverer dagpengeperioden.

Nu viser en ny Megafonmåling lavet for TV 2 Nyhederne og Politiken, at et flertal af danskerne ikke har tillid til regeringen og deres genopretningsplan.

51 procent af de adspurgte mener, at planen svækker regeringens troværdighed. 29 procent mener, at VKOs spareplan styrker regeringen, mens 20 procent ikke har taget stilling til, om det hverken styrker eller svækker regeringen.

Kilde: www.tv2.dk 7.juni 2010.

med bedre i stand til kritisk at vurdere de undersøgelser, som optræder hyppigt i medierne.

Fokus i dette kapitel er på indsamling af data, som man skal bruge til at undersøge et bestemt problem. Den første fase i undersøgelsen er *idéfasen*. Her vil man typisk indkredse et eller andet problem, som har interesse. Det er vigtigt, at der er tale om et samfundsmæssigt problem, og at det er muligt at inddrage teorier og begreber fra de samfundsfaglige discipliner. Endeligt må problemet gerne være af en sådan karakter, at der kan formuleres forskellige holdninger til problemet.

Næste skridt vil være selve *problemformuleringen*, dvs. en præcisering af selve problemet. Dette er uddybet i kapitel 10. Kun i meget heldige tilfælde bliver problemformuleringen til i et eneste forsøg. Der er tale om en proces, hvor forskellige formuleringer afprøves, ligesom den ændres under indtryk af de *forstudier* der gøres. I mange tilfælde vil den opgave, der skrives (fx studieretningsopgave, studieretningsprojekt, den store skriftlige opgave), alene være baseret på litteraturstudier (se kapitel 2). Der vil være tale om et casestudie (en enkelt sag undersøges i dybden) evt. med et komparativt sigte (sammenligning). Besvarelsen baseres her udelukkende på eksisterende materiale. Hvis man selv skal indsamle data, kan der skelnes mellem forskellige typer *undersøgelserdesign*. Endeligt skal resultaterne formidles (se kapitel 8).

I nedenstående boks er de forskellige faser listet op. De enkelte dele defineres nærmere i de følgende afsnit.

Casestudiet

I 2008 vedtog Folketinget i forbindelse med finansloven for 2009 en nyskabelse:

Faser i en undersøgelse

Idéfase

- Problemformulering
- Forstudier (forhåndsviden), litteraturstudier, eksisterende materiale

Undersøgelserdesign

- Casestudier
- Komparativ metode
- Observation – feltarbejde, fokusgrupper
- Løst strukturerede interviews
- Simulation/eksperimenter/spil
- Spørgeskema (survey)

Formidling

Et sundt måltid mad i alle daginstitutioner. ”Regeringen, Dansk Folkeparti og Ny Alliance er enige om, at alle børn i daginstitutioner senest 1. januar 2010 skal have et sundt måltid mad som en del af kernedydelsen for førskolebørn i daginstitutioner. Madordningen bliver fuldt forældrebetalt for de forældre, der ikke er omfattet af økonomisk friplads eller søskenderabat.” Ved gennemførelsen af ordningen i 2010 blev den så pludselig trukket tilbage. Hvad skete der? Og hvorfor? Hvilke aktører var på banen?

Sådanne spørgsmål kan vi undersøge nærmere i et såkaldt *casestudie*.

Ved casestudiet ser man på et eller få eksempler, som behandles dybdegående på baggrund af eksisterende materiale (officielle dokumenter, avisartikler, Tv-udsendelser, bøger), men ved større projekter kan også interviews med nøglepersoner indgå.

Det kan fx være interviews af centrale beslutningstagere eller folk, der bliver berørt af en konkret beslutning.

Pointen ved at gennemføre et casestudie kan være flere:

- Gennem casen testes om en teori holder. Kan Molins model¹ for partiers adfærd anvendes til at forklare Venstres tilbagetog vedrørende madordningen?
- Kan der generaliseres på baggrund af caset. Kan det forhold, at den tvungne madordning i 2010 blev droppet af regeringen tages som udtryk for, at ideologierne igen får betydning i dansk politik?

Især indenfor politik² og international politik³ anvendes casestudier. Disse vil i mange tilfælde have en historisk karakter, hvorfor det er vigtigt, at der i samfundsfag anvendes teorier til at forklare forløbet af casen. Hvorfor nu lave casestudier? Typisk anvendes et casestudie til at undersøge, om en teori kan bruges til at forklare casen. Hvorfor droppede regeringen den tvungne madordning i vinteren 2010? Var der tale om ideologiske grunde eller ønsket om at tilgodese bestemte vælgergrupper? Måske skal man lade udvælgelsen af casen være styret af et teoretisk formål.

Da der ofte i casestudiet indgår dokumenter/tekster vil *hermeneutisk metode*, hvor tolkningen er det centrale for at kunne forstå, være den foretrukne metode.⁴ Også argumentationsanalyse vil ofte ind-

gå i et casestudie. Fokus vil her være på at se, hvilke argumenter, der anvendes for at overbevise en modstander om fordelene ved en politisk beslutning.⁵

Komparativ metode

Hvorfor er der forskelle mellem den måde, velfærdsstaten er indrettet på i USA og i Danmark? En sådan problemformulering lægger op til *komparativ metode*. USA og Danmark sammenlignes med henblik på at forklare, hvorfor velfærdsstaten har fået en så forskellig udformning. Den afhængige variabel er 'velfærdsstatens indretning', som skal forklares. Ved at de to lande ligner hinanden på en række områder, må det være muligt at identificere den eller de variable, som kan forklare forskellen mellem de to lande. Det kan fx være, at man aldrig fik en stærk arbejderbevægelse i USA, hvilket man gjorde i Danmark. Arbejderbevægelse er her den uafhængige variabel. Dvs. at man kan opstille nogle antagelser om sammenhænge, såkaldte *hypoteser*:

Stærk arbejderbevægelse → **universel velfærdsstat**

Svag arbejderbevægelse → **residual velfærdsstat**

Man kan dernæst undersøge om hypoteserne holder ved at undersøge om alle lande med en stærk arbejderbevægelse har en universel velfærdsstat, og modsat om alle lande med en universel velfærdsstat har en stærk arbejderbevægelse. Det samme gøres med hensyn til den residuale velfærdsmodel.

1 På www.forlagetcolumbus.dk

2 Her er Ungdomshuset, Forsvarsforlig 2009, Påskekrisen 1920 eksempler på casestudier.

3 Fx Cubakrisen, Invasionen i Irak og Koreakrigen kan være eksempler.

4 Til en uddybning vedrørende casemetode se Jakob Dahl Rendtorff, Case-studier i Lars Fuglsang m.fl. (red.), *Teknikker i samfundsvidenskaberne*, Roskilde Universitetsforlag 2007.

5 På hjemmesiden kan kapitlet om Argumentationsanalyse (fra 1.udgaven) hentes.

Hvis hypoteserne kan bekræftes, har man dermed en teori om sammenhængen mellem arbejderbevægelsens styrke og udformningen af velfærdsstaten.

Ved systematisk at sammenligne to eller flere lande, der *ligner* hinanden på alle områder - undtagen den variabel man er interesseret i - har man nemmere ved at identificere den forklarende variabel.

En modsat fremgangsmåde er at vælge to eller flere lande der er meget *forskellige*, men som begge ligner hinanden mht. den afhængige variabel. Eksempelvis: Hvorfor opstod der revolutioner i Frankrig (1789), Rusland (1917) og Kina (1949), når konteksten for de tre revolutioner var så forskellige? Her er den afhængige variabel (revolution) identisk for de tre lande, og da situationen for de tre lande er meget forskellig, skulle det være muligt at finde den ene variabel som kan forklare hvorfor revolutionen opstod. Altså:

Hungersnød, besættelse af fremmed magt, stærkt kommunistparti → revolution i Kina

Hungersnød, stærkt kommunistparti, nederlag i 1.verdenskrig → revolution i Rusland

Hungersnød, snyltende adel, stærkt borgerskab uden rettigheder → revolution i Frankrig

Som det fremgår af ovenstående meget forenklede fremstilling,⁶ er den eneste fælles faktor mellem de tre lande forekomst af hungersnød, som så muligvis er den uaf-

hængige variabel, der kan forklare revolutionen i de tre lande.

Et eksempel mere: Hvorfor udvikler nogle udviklingslande sig til svage stater, mens andre hænger bedre sammen? Den afhængige variabel er her, om staten er svag eller stærk. Da landene ellers ligner hinanden (udviklingslande), må der være en variabel, hvor de adskiller sig fra hinanden, som kan forklare forskellen. En hypotese kan være:

Muslimsk dominans, tidligere koloni, lavt BNP, mange stammer → svag stat

Muslimsk dominans, tidligere koloni, lavt BNP, én stamme → stærk stat

I dette konstruerede eksempel bliver 'antallet af stammer' altså den forklarende – den uafhængige variabel.

Den komparative metode kan ikke alene anvendes på lande, men naturligvis også til at sammenligne kommuner. Fx kan det være en hypotese, at forskelle i skatteprocent mellem ellers identiske kommuner kan forklares med borgmesterens partifarve.

Observation – feltarbejde – fokusgrupper

Det er velkendt, at vareopstillingen i et supermarked søger at matche kundernes indkøbsvaner. Hvilke varer indkøbes i hvilken rækkefølge? Tages der med venstre- eller højrehånd? Til at erfare disse ting lader de store supermarkedskæder agenter følge kunderne rundt i supermarkedet. Agenterne *observerer* og *registrerer* kundernes adfærd for på den måde at optimere vareopstillingen i forretningen. Agenterne er på feltarbejde. Selve placeringen af varerne har stor betydning for omsætningen og ved at

⁶ Se Theda Skocpol, *States and Social Revolutions: A Comparative Analysis of France, Russia, and China*, 1979.

sammenholde agenternes observationer med kørsler fra kasseapparaterne, kan man sikre den såkaldte *space-management* bedst muligt.

Normalt refererer metoden *feltarbejde* til antropologers arbejde blandt såkaldte naturfolk, hvor vaner, traditioner og ritualer observeres. Men feltarbejde eller etnologisk metode kan også bruges i samfundsfagsun-

I 1990'erne gennemførte lektor Inger Heise en række projekter, hvor hun observerede klasseundervisning i den danske gymnasieskole. Hun noterede omhyggeligt ned, hvem der sagde hvad hvornår, om det var svar på spørgsmål, debatindlæg, kommentarer, løs snak mm.. Hendes konklusioner var bl.a., at hvis klasseundervisning skal være effektiv må lektionerne ikke være på mere end 30 minutter – efter den tid begynder eleverne at kede sig, småsnakke, ordne kalender (mobiltelefonen!) osv. Og – ikke overraskende – er det læreren, der taler 75% af tiden. Eleverne kommer åbenbart i skole for at se læreren arbejde!

dervisningen til at undersøge folks adfærd i bestemte situationer.

Der kan skelnes mellem forskellige observationsmåder. Ved den *åbne observation* er det kendt af de observerede, at der sker en observation. Det er klart, at tilstedeværelsen af en fremmed observatør påvirker folks adfærd. Børn bliver måske mere fjollede, mens voksne bliver mere stive og unaturlige.

Denne påvirkning kan elimineres ved *skjult observation*, hvor de observerede ikke er klar over, at de deltager i et projekt. Det gælder for den amerikanske sociolog Wil-

liam Whyte, som anonymt lod sig optage i en ungdomsbande for at studere roller, normer, hierarki, social kontrol og sanktioner. Her er samtidig tale om *deltagende observation*, hvor observatøren er aktiv deltager i den adfærd, der studeres, og måske på den måde påvirkes af gruppen. Der er dog etiske problemer forbundet med den skjulte observation. Hvad nu hvis gruppen, der observeres begår noget kriminelt? Skal den så anmeldes? Må man offentliggøre observationer, som gruppen ikke er indforstået med?

Skjult observation kan udvikle sig til egentlige eksperimenter, hvor forsøgspersonerne bringes i bestemte situationer, og adfærden i de pågældende situationer registreres af en skjult deltagende observatør.⁷

Det kan være vanskeligt at komme med generelle opskrifter på observation. Selve feltarbejdet kan imidlertid forberedes ved at man har et *skema* til at registrere observationerne. Skemaet vil være et resultat af den overordnede problemstilling man arbejder med.

Observationer kan dokumenteres ved hjælp af videooptagelser. Dog skal man hele tiden være opmærksom på, at det for nogle personer kan være provokerende og stødende at blive filmet uden de har givet tilsgodkendelse.

Den store fordel ved observation er, at den faktiske adfærd observeres – modsat spørgeskemaet, hvor det er den *intenderede* adfærd, som folk udtrykker. Og der kan være store forskelle mellem, hvad folk siger de gør/vil gøre ("jeg er solidarisk med de hjemløse"), og hvad de rent faktisk gør ("giver du penge til en hjemløs på gaden?").

⁷ Mest kendt er her Stanley Milgrams Lydighedens dilemma.